

SAATANAN TUNTIJAT**ASiantuntijuus suomalaisessa
saatananpalvontautisoinnissa**

Artikkelissa tarkastellaan erityisesti vuosituhannen vaihteessa paljon huomiota herättäneen saatananpalvonnan uutisointia ja asiantuntijuuden rakentumista uutisoinnissa. Tutkimuksessa kysytään a) ketkä valikoituivat asiantuntijoiksi saatananpalvontautisoinnissa, b) mikä vaikutus asiantuntijoiden diskursseilla oli median välittämään hegemoniseen kuvaan saatananpalvonnasta, c) miten toisaalta samaiset diskurssit mahdollisesti vaikuttivat asiantuntijuuden rakentumiseen, sekä d) mitä tämä valikoitumisprosessi kertoo journalismin ja uskonnon suhteesta ylipäätään nykypäivän Suomessa. Aineistona tutkimuksessa on vuosilta 1988–2002 kerätty uutisaineisto, joka painottuu sanomalehtiin. Ensijaisesti nuorison rikollisuutena (hautausmaavandalismi, Hyvinkään paloittelumurha) uutisissa esiintyneen saatananpalvonnan asiantuntijoiksi valikoituivat poliisi, kirkon edustajat, erityisesti saatananpalvontaan erikoistuneet asiantuntijat, sekä nuoret itse. Varsinaisten asiantuntijadiskurssien lisäksi artikkelissa arvioidaan toimittajien roolia asiantuntijuuden rakentumisessa. Erityisenä seikkana esiin nousee herätyskristillisten asiantuntijoiden keskeinen asema ja sen olennainen vaikutus uutisten saatananpalvontadiskursseihin. Tätä ilmiötä voi pitää yhtäältä rikosuutisoinnin genveaattimusten ja toisaalta toimittajien sekä laajemman toimittuskulttuurin uskonnontuntemuksen puutteen seurauksena.

Joulukuun 7. ja 8. päivän välisenä aikana vuonna 1998 neljä Uudenmaan eri radanvarsikunnista kotoisin olevaa nuorta pidätettiin epäiltynä Suomen rikoshistorian toistaiseksi raimmasta surmatyöstä. Reilut kaksi viikkoa aiemmin nelikko oli ollut nauttimassa kotitekoista kiljua ystävänsä kanssa hyvinkääläisessä asunnossa. Tavallisen humalahakuisena perjantai-iltana alkanut juhlinta sai dramaattisen käänteen kun kolme ryhmäläistä, 23- ja 20-vuotiaat miehet sekä 17-vuotias tyttö, alkoi sadistisesti kiduttaa porukan viidettä, 23-vuotiaasta miespuolista jäsentä. Hänen raajansa teipattiin ja häntä iskettiin saksilla tai jollain muulla terävällä esineellä. Lopulta uhrin pää teipattiin kokonaan huutojen estämiseksi. Pian tämän jälkeen uhri kuoli, todennäköisesti hapenpuutteen ja iskujen aiheuttamiin vammoihin. Kolmikko vei ruumiin asunnon kylpy-

huoneeseen ja paloitteli sen. Ruumiinosat laitettiin jätösäkkeihin ja ripoteltiin ympäristön roskalaatikoihin. Rikos paljastui kun paikkakunnan kaatopaikan työntekijä löysi ruumin osia roskien seasta. Löytö käynnisti mediamyllyn, joka jatkui kesällä 1999 järjestetyn oikeudenkäynnin loppuun saakka.

Vaikka raakoja surmatöitä on aiemminkin esitelty etenkin iltapäivälehtijulkisuudessa, Hyvinkään paloittelusurmana myöhemmin tunnettu tapaus ei kuitenkaan ollut mikään keskiverto rikosuutinen. Erikoiseksi sen teki se, että jo seuraavana päivänä viimeisistä pidätyksistä uutismediassa alettiin puhua saatananpalvonnasta teon motiivina. Raaka murha ei median välittämän kuvan mukaan ollut ainoastaan perisuomalainen humalan aiheuttama tappo, vaan harkittu ”rituaalimurha”. Hyvinkään surmatyön saama julkisuus laukaisi koko maata koskettaneen keskustelun nuorten keskuudessa oletettavasti hälyttävästi yleistyvistä saatananpalvonnasta ja sen vaaroista. Vaikka uutta Hyvinkäätä ei tullutkaan, saatananpalvonta pysyi julkisuuden valokeilassa hautausmaavandalismia ja nuorten musiikkialakulttuureja käsittelevien raporttien kautta.¹

Hyvinkää oli tietynlainen kulminaatio julkisen kiinnostuksen kohdentumisessa salaperäiseksi miellettyyn saatananpalvontaan. Ensimmäiset huhut paholaista palvovista ”kulteista” tulivat Suomeen jo 1980-luvun puolella, mutta silloin niihin ei kiinnitetty laajaa huomiota mediassa. 1990-luvulla tapahtui kuitenkin muutos, jonka seurauksena saatananpalvontaa alettiin julkisuudessa käyttää luonnollistuneena selityksenä etenkin hautausmaavandalismille ja myöhemmin myös Hyvinkään tapaukselle. Avainasemassa tässä kehityksessä ovat olleet uutismedian käyttämät asiantuntijat. Median näkökulma saatananpalvontaan, kuten myös muihin sosiaalisiin ongelmiin, määrittyy pitkälti sen mukaan, kuka saa äänensä esille asiantuntijana mediatekstissä. Erityisesti vakava uutisgenre eli niin sanotut kovat uutiset ovat yhä enemmän riippuvaisia ulkopuolisista kommentaattoreista. Pääpaino uutisten kuvailevan osan arvioinnista lankeaa toimittajien kulloinkin kyseiselle tapaukselle nimeämien asiantuntijoiden harteille (Reunanen 2003, 53; Schudson 2003, 52–4; Buddenbaum 1998, 91–2; Kallio-koski 1996; Stevenson 1995, 198–9). Tästä lähtökohdasta lähtien tarkastelen a) ketkä valikoituivat asiantuntijoiksi saatananpalvontauutisoinnissa, b) mikä vaikutus asiantuntijoiden diskursseilla oli median välittämään hegemoniseen kuvaan saatananpalvonnasta, c) miten toisaalta samaiset diskurssit mahdollisesti vaikuttivat asiantuntijuuden rakentumiseen, sekä d) mitä tämä valikoitumisprosessi kertoo journalismin ja uskonnon suhteesta ylipäätään nykypäivän Suomessa.²

SAATANANPALVONTA SOSIAALISENA ONGELMANA JA UUTISTEN ANALYYSI

Arkikielessä sosiaaliset ongelmat ymmärretään usein yksinkertaisesti haitalliseksi asioiksi, joista pitäisi päästä eroon. Rikollisuus, päihteiden käyttö ja seksuaalinen hyväksikäyttö ovat esimerkkejä suurelle yleisölle tutuista sosiaalisista ongelmista. Mediassa esiintyvissä kuvauksissa saatananpalvonta liitetään kaikkeen edellä mainittuun. Yleisimmin saatananpalvonnasta puhutaankin rikollisuuden, kuten hautausmaavandalismin, kontekstissa. Saatananpalvonnassa mukana olevat nuoret ovat julkisen kuvan mukaan kuitenkin myös itse uhreja: päihteet, seksuaalinen hyväksikäyttö, itsensä viiltely ja kuoleman ihannointi

tekevät saatananpalmvonnasta haitallista ja vaarallista myös heille itselleen. Sosiaalisen ongelman merkit täytyvät saatananpalmvonnin kohdalla helposti.

Symbolisesta interaktionismista vaikutteita saaneen amerikkalaisen sosiaalisten ongelmien tutkimuksen lähtökohta on, että sosiaaliset ongelmat ovat olemassa ainoastaan jos tietyt asiantilat tunnustetaan ongelmallisiksi yhteiskunnassa (Blumer 1971, 302). Tästä näkökulmasta tarkasteltuna sosiaalisten ongelmien tutkimuksen keskipisteessä ovat ne määrittelyprosessit, joissa sosiaalisia ongelmia luodaan (Spector & Kitsuse 2001, 75). Poliitiikka, oikeusjärjestelmä ja media ovat keskeisiä areenoita, joilla tätä määrittelyä käydään (Loseke 1999, 40). Tässä yhteydessä keskityn median rooliin sosiaalisten ongelmien rakentajana.

Amerikkalaiset sosiaalisten ongelmien tutkijat ovat melko vaitonaisia niistä metodisista ratkaisuista, joita yllä esitetyn teoreettinen viitekehysten puitteissa on mahdollista käyttää. Yhdysvaltalaisista vilkkaampi eurooppalainen metodikeskustelu tarjoaa kuitenkin erinomaisia välineitä sosiaalisten ongelmien rakentamisen tarkasteluun. Hyödynnän omassa analyysissäni etenkin Norman Fairclough'n (1989; 1992; 1997; 2003) muotoilemaa kriittisen diskurssianalyysin mallia. Fairclough'n pohjalle rakentaen olen valikoinut viisi kiintopistettä, joihin diskurssianalyysini keskittyy:

1. *Kontekstualisointi*, eli kuinka tietyn diskurssin kautta maailmaa rakennetaan tietyistä näkökulmista ja täten luodaan juuri tietynlaista kuvaa asioista ja tapahtumista.
2. *Argumentaatio*, eli kuinka mediatekstissä esitettyjen väitteiden perustelut vahvistavat, syventävät tai kontekstualisoivat uudella tavalla väitteissä esitettyä.
3. *Retoriikka*, eli kuinka kielelliset valinnat sana- ja lausetasolla vahvistavat argumentaatiota tekemällä siitä vakuuttavaa.
4. *Intertekstuaalisuus*, eli kuinka uutistekstit hyödyntävät aiempia tekstejä, tällä tavoin sijoittaen saatananpalmvonnin tuttuihin viitekehyksiin.
5. *Hegemonia*, eli kuinka tietyt vahvat tulkinnat ja käsitykset syrjäyttävät heikompiä ja muodostavat näin ensisijaisen todellisuuden muodostamisen välineen.

Tekstuaalinen analyysi kulkee tässä artikkelissa rinta rinnan uutistekstin tuottamisen kontekstin analyysin kanssa. Diskurssin muoto on yhteydessä diskurssin esittäjän taustalähtökohtiin ja diskurssin esittämisen kontekstiin. Toisin sanoen asiantuntijastatus ja uutisteksti ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa.

Aineistonani on 1145 lehtijuttua, 114 tv-ohjelmaa, 18 Ylen radio-ohjelmaa sekä lukuisia eri viikko-, aikakaus-, ammatti-, harrastus- ja järjestölehdissä ilmestyneitä artikkeleita vuosilta 1988–2002. Pääpaino aineistossa on kuitenkin systemaattisesti kerätyissä sanomalehdissä, joihin kuuluu maan laajalevikisin lehti *Helsingin Sanomat*, maakuntalehtiä ja molemmat iltapäivälehdet.³

TOIMITTAJAT JA TAPAHTUMIEN MOTIIVIEN RAKENTUMINEN TOIMITUSPROSESSISSA

Saatananpalvontauutisointia tarkasteltaessa keskeistä on se, kuinka esimerkiksi hautausmaavandalismista kertovasta uutisjutusta tulee ”saatananpalvontauutisointia”. Toisin sanoen, miten rikoksen tekijöiden motivaatio rakentuu uutisdiskurssissa. Mediassa hyödynnetyillä asiantuntijoilla on keskeinen rooli tämän motivaation ”tunnistamisessa”, mutta toimittajat kontrolloivat sitä prosessia, jossa asiantuntijuus rakentuu ja voivat vaikuttaa toimituksellisilla ratkaisuilla motivaation nimeämiseen.

Asiantuntijuuden rakentuminen saatananpalvontauutisoinnissa on laaja kysymys, johon palaan artikkelin loppupuolella. Kuitenkin jo tässä vaiheessa on hyvä tunnistaa toimittajien rooli asiantuntijoiden valikoitumisessa. Journalismin tutkija Judith Buddenbaum (1998, 155–56) on muotoillut aiheesta hienon metaforan, jota seuraavassa vapaasti lainaan: Jos uutistekstin rakentumista kuvaisi matkana Kiellettyyn kaupunkiin, olisivat erilaiset asiantuntijat oppaan asemassa, kertoen ja kuvaillen sitä, mikä heidän näkökulmastaan on oleellista ja huomioitavaa. Kaikki oppaat eivät kuitenkaan välttämättä ole tervetulleita, vaan kaupungin porteilla seisovat portinvartijat, eli median tapauksessa toimittajat, valikoivat ketkä sisään pääsevät.

Toimituksellisia ratkaisuja tarkasteltaessa on otettava huomioon erityisesti erilaiset uutisgenret. Sanomalehtikirjoittelun ja myös sähköisen median genreistä voidaan erottaa karkeasti ainakin lyhyet, faktapainoiset *uutissähkeet*, laajemmat *uutisraportit* ja niiden ympärille tehdyt *uutistaustat* sekä mielipidekirjoituksenomaiset *uutiskommentit* (Bruun ym. 1986, 55–56). Saatananpalvontaa käsittelevässä uutisoinnissa esiintyy kaikkia näitä uutistyypppejä. Toimittajien panos näkökulman luomiseen on merkittävä jokaisen uutistyyppin kohdalla, sillä toimittaja tai toimitus valitsee tavan, jolla saatananpalvonta esitetään. Etenkin hautausmaavandalismiin ja muuhun mahdollisesti rikolliseen toimintaan liittyvissä laajemmissa raporteissa on lähes poikkeuksetta mukana poliisin kommentti. Ilmiön taustaa esittelevissä artikkeleissa taas esiintyy erilaisia, ehkä itse tapahtumasta erillisiä asiantuntijoita, jotka useimmiten pyrkivät kommentoimaan saatananpalvontailmiötä laajemmassa perspektiivissä.

Lisäksi uutisten tuotantoprosessiin liittyvät toimituksen vaiheet vaikuttavat uutisjutun lopulliseen muotoon (ks. Fairclough 1997, 68–70). Haastateltujen henkilöiden, erityisesti erilaisten viranomaisten kommentteja pyritään myös täilemään saatananpalvontajutuissa. Toisinaan esimerkiksi poliisi voi olla epävarma siitä, onko tapahtuneen rikoksen ja saatananpalvonnan välillä yhteyttä. Tästä huolimatta uutinen voidaan rakentaa tavalla, josta välittyy käsitys että saatananpalvonta on ollut rikoksen motivoiva tekijä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* artikkelissa ”Hautakiviä kaadettiin Espoossa” (HS 15.6.1993) poliisilta on lainattu vain tieto rikoksen laadusta sekä epäily, että tekijät ovat nuoria. Asian yhdistäminen saatananpalvontaan vaikuttaa toimituksen valinnalta. Ainakaan sille ei ole esitetty mitään perusteluita tai lähteitä.

Espon Vanhan Kirkon hautausmaalla kaadettiin toista sataa hautakiveä perjantain ja lauantain välisenä yönä. Lisäksi hautoja ja hautausmaarakennuksia töhrittiin maalilla. Juttua tutkiva Espoon rikospoliisi epäilee nuorisojoukon olleen asialla. Kirkon ja kappelin

hautausmaalta kaadettiin yhteensä runsaat 140 kiveä. Lisäksi kiviä ja hautausmaarakennuksiin (*sic*) maalattiin spraymaalilla väärinpäin olevia ristejä ja viisisakaraisia tähtiä, eli *saatananpalvojen merkkejä*. Komisario Pekka Partasen mukaan poliisi tutkii tapausta törkeänä vahingontekona. ("Hautakiviä kaadettiin Espoossa", HS 15.6.1993. Kursiivi lisätty)

Samainen ristiriita poliisin niukan tapahtumakuvausten ja tekojen motiivien nimeämisessä näkyy myös artikkeleissa, joissa poliisi puhuu ensisijaisesti omilla termeillään ja käsillä olevien tietojen perusteella. Seuraavaksi haastatellaan kirkon työntekijöitä tai muita asiantuntijoita, jotka vahvistavat teon ja saatananpalvonnan yhteyden. Viime kädessä on kuitenkin toimittajan ja toimituksen valinta, mikä ääni valmiissa uutisjutussa nousee vahvimmin esille.

POLIISI MOTIVAATION NIMEÄJÄNÄ

Yhdysvalloissa saatananpalvonnan pelon aikaansaama kohu on synnyttänyt erityisten "kulttipoliisien" (*cult cops*) ryhmän, jotka toimivat asiantuntijoina erityisesti saatananpalvontaan oletettavasti liittyvien rikosten osalta. ("Kulttipoliiseista" ja kulttipoliisien kritiikistä ks. Hicks 1991.) Suomessa poliisin osuus rikosten julkisessa käsittelyssä on kuitenkin useimmiten ollut rikosuutisoinnissa perinteistä "kuka, mitä, missä" -tyyppistä kommentointia (ks. Chermak 1998, 178). Poliisin näkökulma aiheeseen on lisäksi uutisgenren säätelemä. Poliisia lainataan esimerkiksi epäsuorasti ilmoitettujen faktojen muodossa, kuten "tekijöistä ei ole tietoa", "poliisi tutkii tekoa törkeänä vahingontekona" tai "nuorukaiset ovat tunnustaneet tihutyöt". Tällaiset lainaukset ovat yleisiä lyhyissä uutissähkeissä. Pidemmässä jutuissa esiintyy jo enemmän suoria lainauksia, joissa poliisi hahmottaa tekoa ja tekijöitä. Näissäkin tapauksissa poliisin kommentit keskittyvät rikostermein ilmaistuun tapahtuman kuvaukseen eli erityisesti poliisia koskevaan alueeseen. Useissa tapauksissa poliisilla ei haastatteluhetkellä ole ollut tietoa tekijöistä, jolloin teon motivaation pohdinta on poliisin kommentoissa niukkaa. Tapauksissa, joissa tekijät ovat tiedossa ja heitä on kuulusteltu, saatananpalvonta saatetaan tuoda jo selkeämmin esille teon innoittajana. Näkyvin tällainen tapaus oli Hyvinkään paloittelusurma. Poliisi ei suoranaisesti kommentoinut surmatyön yhteyttä saatananpalvontaan, mutta esitti myöhemmin "saatananpalvojen oman kulttuurin" syyksi sille, miksi tekijöiden ystävät salailivat tapahtunutta ("Murhasta tiennet eivätkä uskaltaneet kertoa poliisille", IS 18.3.1999).

Poliisin luomat yhteydet erilaisten rikosten ja saatananpalvonnan välillä tulevat selvimmän ilmi ilmiön taustoja selvittävässä laajoissa uutisissa. Muiden asiantuntijoiden ohella poliisin näkökulmaa ilmeisen rikolliselta vaikuttavaan toimintaan halutaan korostaa. Tällaisissa jutuissa poliisin edustajilta haetaan jonkinlaista synteesiä saatananpalvonnan luonteesta. Mielenkiintoinen on saatananpalvontauutisoinnin alkuaikoihin sijoittuva artikkeli, jossa keskusrikospoliisin apulaispäällikkö Kari Rantamaa lainataan seuraavanlaisessa katkelmassa:

Rantaman mukaan saatananpalvonnan nimissä tehdyissä laittomuuksissa on kyse erittäin vaarallisesta rikollisuudesta, jolla tois-
taiseksi ei ole suomalaista nimeä. Koska teot suuntautuvat suoraan
kohden yhteiskunnan moraalialueita ja pyrkivät murtamaan sen, ne kuu-
luvat Yhdysvalloissa ankarimmin rangaistavien tekojen joukkoon.
Rantama lupaa, että asiaan puututaan lujasti myös Suomessa.
("Saatana saapui Suomeen", IL 25.9.1993.)

Johtavassa virassa olevan poliisin suulla vahvistetaan, että poliisi ottaa ilmiön
tosissaan myös Suomessa. Epäselväksi tosin jää, minkälaisena ilmiönä poliisi
saatananpalvonnan ja siihen liitetyt rikokset näkee. Rantamalta otettujen lai-
nausten väliin toimittaja on sijoittanut lauseen, joka korostaa rikosten kauhe-
utta: "Yhteiskunnan moraalialue" on vaarassa, jos Yhdysvaltain esimerkistä halu-
taan ottaa oppia. Mistään ei kuitenkaan ilmene, onko tämä poliisin näkökulma,
vaikkakin lausahduksen sijainti yhdistää sen poliisivirkamiehen lausuntoihin.

Poliisi on siis ensisijaisesti työnsä luonteen vuoksi sidottu lyhyisiin komment-
teihin rikosten laadusta. Tästä riippumatta sekä lehti- että tv-jutuissa poliisin
kommentit saatetaan sijoittaa niin, että ne tukevat muiden lähteiden esittämiä
näkökulmia. Näkökulmat eroavat lähinnä silloin, kun poliisi eksplisiittisesti
kieltää saatananpalvonnan yhteyden hautausmailla tapahtuneisiin rötöksiin.
Tällaisia tapauksia on vain pari yli kymmenen vuoden uutisoinnin kattavassa
aineistossa.

KIRKKO JA SAATANANPALVONNAN MERKIT

Suomessa saatananpalvonta on liittynyt oleellisesti etenkin Suomen Evankelis-
Luterilaisen kirkkoon. Koska hautausmaavandalismi on ollut (Hyvinkään tapa-
uksen lisäksi) näkyvin saatananpalvontana pidetyn toiminnan muoto, ovat kir-
kon edustajat luonnollisestikin saaneet paljon palstatilaa tihutöitä koskevassa
uutisoinnissa. Kommentoijina ovat toimineet tuhoja kokeneiden hautausmai-
den seurakuntien työntekijät kuten kirkkoherrat, seurakuntapastorit sekä vah-
timestarit. Seurakuntien työntekijöiden välityksellä kirkon ääni kuuluu eten-
kin enemmän palstatilaa saaneissa lehtiartikkeleissa. Hautausmaavandalismin
merkkien viittaaminen saatananpalvontaan tuodaan hyvin selvästi esille:

"Enää ei ole kyse arvailuista. Tihutyössä oli selkeä viittaus saata-
nanpalvontaan", sanoo Espoon ruotsalaisen seurakunnan kirk-
koherra Carl-Gustav Henricson. Ylösalaisin oleva risti merkitsee
papiston tuntemaan symboliikan mukaan Kristuksen ristin häpäi-
semistä ja perkeleen tunnustamista. Henricsonin mukaan kysymys
ei enää voi olla juopuneiden nuorten häiriökäyttäytymisestä, sillä
samanlaista hävitystä on sattunut jo aiemmin. ("Saatananpalvon-
nan kaikki tunnusmerkit: Kirkon ovet tuhrittu ja haudat häpäisty",
IL 15.6.1993.)

Vaikka hautausmaavandalismin yhteydestä saatananpalvontaan ei oltaisi
aivan varmoja, kirkon edustajat ottavat saatananpalvonnan mahdollisuuden
hyvin vakavasti:

[Kirkkoherra Arno] Toivanen ei lähde arvailemaan sitä kuka tai ketkä ovat olleet viime viikonlopun tihutyön takana, kun poliisitutkimukset ovat vielä kesken. – Joka tapauksessa on tullut tietoa että saatanan palvonta on rantautunut Iisalmeenkin... Kirkkoherra on ollut hyvin aktiivisesti mukana satanismin vastaisen rintaman rakentamisessa. Hänen mukaansa asialle on pystyttävä tekemään jotakin. ("Satanistit seurakunnan ja viranomaisten tehotarkkailussa", IL 30.3.1998.)

Kirkon työntekijöille hautausmaavandalismi näyttäytyy hyökkäyksenä kirkkoa ja sen edustamia arvoja vastaan. Etenkin saatananpalvonta-ilmion alkuaikoina kirkon työntekijät ilmaisivat halukkaasti näkemyksiään siitä, että kyseessä on todellinen yhteiskunnan perusarvoja vastaan suuntautunut toiminta. Ilmiön alusta asti puolivirallisena kommentoijana käytetty Kirkon tutkimuskeskuksen johtaja Harri Heino toimi eräänlaisessa kaksoisroolissa yhtäältä tutkijana, toisaalta kirkon edustajana. Hän toi esiin saatananpalvonnan reaalisenä, nyt myös Suomeen rantautuneena ilmiönä, jonka seurausta muun muassa hautausmaavandalismi on:

Nuorille ei tutkija Harri Heinin mukaan riitä satanistisen filosofian pohdiskelu, vaan kultti lietsoo heissä suoraa toimintaa ja väkivaltaa. ("Lapsille ja nuorille eivät rituaalit riitä" kuvateksti, IS 22.11.1993.)

Samoin Heinin haastatteluun perustuen *Helsingin Sanomissa* selvitetään saatananpalvojen motiiveja ja saatananpalvonnan rikollista luonnetta:

Saatananpalvojat torjuvat täysin yhteiskunnan arvot ja ihanteet. He rakentavat vastakulttuurin, jossa pätee päinvastainen moraaliksi kuin yhteiskunnassa yleensä. Väärä muuttuu oikeaksi ja paha hyväksi. Rikoksista ei tarvitse tuntea syyllisyyttä. Yhteisön jäsenyys rituaaleineen antaa maagista voimaa, joka tekee heikosta vahvan. ("Poliisi tehostaa hautausmaiden valvontaa", HS 22.9.1993.)

Samoin kuin kaikkien sosiaalisten ongelmien esiin nostamisen yhteydessä, saatananpalvontautisoinnin varhaisessa vaiheessa erityisesti kirkon työntekijät painottivat, että saatananpalvonta on todellinen ilmiö ja siihen on suhtauduttava vakavasti. Ilmiön alkuaikoina saatananpalvonta tulkittiinkin erityisesti kirkkoa vastaan suunnatuksi toiminnaksi. Tätä tulkintaa luonnollisesti vahvistivat hautausmailta löydetty kristillistä ja antikristillistä symboliikkaa sisältävät merkit. Myöhemmin tulkintojen painopiste kuitenkin siirtyi julkisuudessa mystiseltä ja pelottavalta kuulostavasta saatananpalvonnasta ilmiön keskipisteessä olleisiin nuoriin. Ryhdyttiin puhumaan nuorten pahoinvoinnista ja sen seurauksista. Tässä vaiheessa myös kirkko otti kantaa asiaan uudesta näkökulmasta: teologinen näkökulma teki tilaa yhteiskunnalliselle.

Yksi uutisten sävyn muutokseen luultavasti paljon vaikuttanut kommentti tuli arkkipiispa Jukka Paarmalta. STT:lle tehty laajasti julkaistu haastattelu alkaa lauseella "Saatananpalvonta ei Suomessa arkkipiispa Jukka Paarman käsityksen mukaisesti ole hyökkäys erityisesti kirkkoa ja uskontoa vastaan, vaan kyseessä

on protesti yhteiskunnan yhteisiä arvoja vastaan ylipäänsä.” (Esim. ”Nuorten syrjäytyminen johtaa ääri-ilmioihin”, *Aamulehti* 15.8.1999; ”Kirkko etsii saatananpalvonnan syytä”, HS 16.8.1999 ym.) Erityisesti Paarma otti esiin hautausmailla tapahtuneet ilkeimmät tapaukset: ”Suurin osa esimerkiksi viimeaikaisista tihutöistä on luultavasti ajattelemattomuuden ja alkoholin yhdistelmän seurauksena.” (”Kirkko etsii saatananpalvonnan syytä”, HS 16.8.1999.) Heti perään Paarma totesi, että yhä useammin tihutöiden yhteydessä esiintyneet saatananpalvonnan merkit pakottavat kirkon tutkimaan asiaa tarkemmin. Joka tapauksessa Paarman lausunnon jälkeen automaattisen yhteyden vetäminen hautausmaavandalismin ja saatananpalvonnan välille vähentyi kirkon työntekijöiden lausunnoissa.

SAATANANPALVONNAN TUNTIJAT

Yksittäisten rikostapausten ja etenkin hautausmailla tapahtuneen ilkeimmän uutisoinnin yhteydessä toimittajat ovat haastatelleet poliisia ja kirkon työntekijöitä tiedon ensisijaisina lähteinä. Silloin kun esimerkiksi hautausmaavandalismia on lyhyen ajan sisällä esiintynyt runsaasti, kuten kesällä 1999, media on käyttänyt muutamia juuri saatananpalvontaan erikoistuneita asiantuntijoita tiedon lähteinä. Nämä henkilöt on nostettu aiheen asiantuntijoiksi vieläkin laajemmassa mielessä kuin poliisi tai välittömästi jotakin tiettyä rikostapausta kommentoivat kirkon työntekijät. Huomattavaa näissä asiantuntijadiskursseissa on se, että ne pyrkivät lähtökohtaisesti vastaamaan kysymykseen ”mitä saatananpalvonta on”. Näin asiantuntijuus jo sinänsä yhdistää hautausmaavandalismin saatananpalvontaaetoksen seuraukseksi. Kaikkien asiantuntijoiden näkemykset eivät vahvista yhteyttä, mutta esimerkiksi hautausmailla riuhmista taustoitavissa artikkeleissa puhutaan lähes poikkeuksetta saatananpalvonnasta, ei esimerkiksi nuorisorikollisuudesta.

Saatananpalvonta-ilmion alkuaikoina ahkerimmin lainattu asiantuntija oli edellä mainittu Harri Heino. Hieman myöhemmin median eniten käyttämäksi asiantuntijaksi nousi erityisopettaja Keijo Ahorinta, joka kirjoitti aiheesta kirjan *Saatananpalvonnan monet kasvot* (Ahorinta 1997). Ahorinnan kirjassaan esittämät ydinajatuksukset ovat olleet usein esillä myös sanomalehtien uutisoinnissa:

Ahorinnan mukaan saatananpalvonta on toisten ihmisten häikäilemätöntä hyväksikäyttöä, täysin rikollista toimintaa, johon liittyy huumeita ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Se on oman itsensä uhraamista saatanalle ja aiheuttaa jengiriippuvuutta, jonka mukana jäsenet sidotaan kiinni yhteisöön maallisen hyvän kautta. (”Nuorten tyttöjen kiinnostus satanismiin herätti Jyväskylän”, HS 16.4.1998.)

Ahorinnan asiantuntijuutta rakennetaan uutisoinnissa pitkälti hänen kokemuksensa sekä akateemisen kiinnostuksensa pohjalle: ”Hän on tutkinut saatananpalvontaa 11 vuotta ja valmistelee aiheesta väitöskirjaa” (emt.). Tutkimus ei ole valmistunut, mutta ilmeisestikin Ahorinta hyödynsi siihen tarkoitettuja aineksia kirjassaan. Ahorinnan vahva kristillinen näkemys käy esiin hänen kir-

jastaan (Ahorinta 1997, 9; ks. myös Ahorinta 2003), mutta aineiston lähempi tarkastelu osoittaa vakaumuksen ilmenevän myös uutisteksteissä. Kontekstista riippuen näkemys persoonallisesta pahasta ilmiön takana vaihtelee. Vaikka Ahorinta toteaa myös *Helsingin Sanomissa*, että ”viimeisellä rajalla” saatananpalvelon ja satanismin välillä ei ole eroa (”Nuorten tyttöjen kiinnostus satanismiin herätti Jyväskylän”, HS 16.4.1998), hänen mielipiteensä tulee selvästi julki *Kotimaan* kaltaisissa kristilliselle yleisölle suunnatuissa lehdissä:

Saatananpalvoja on ahdistunut, eksytetty nuori, mutta ilmiön takana olevaa persoonallista pahaa ei pidä vähätellä. ”Tärkeintä on, ettei pistetä päätä pensaaseen, sillä saatana on totta.” (”Tutkija varoittaa väheksymästä satanismia”, *Kotimaa* 11.11.1994.)

Asiantuntijuus ja sana ”tutkija” saavat monia merkityksiä hautausmaavandalismin yhteydessä. Usein asiantuntijana on käytetty entistä saatananpalvoja Päivi Niemeä. Niemen omakohtaiset kokemukset saatananpalvelonnasta pelottavine yksityiskohtineen ovat saaneet tilaa iltapäivälehtien palstoilla. Ahorinnan ohella Niemi on ollut keskeisimpänä tuomassa esille huolestuneisuutta saatananpalvelon laajasta leviämisestä Suomen nuorten keskuuteen: ”Kukaan ei tunnu uskovan miten paljon saatananpalvoja on. Sitä ei haluta uskoa. Ehkä siksi, koska asia on niin outo.” (”Entinen saatananpalvoja Päivi Niemi: Vanhempani eivät olisi uskoneet tekojani”, IS 18.4.1998.) Samassa artikkelissa Niemi kertoo, kuinka pelastui saatananpalvelon kynsistä ”vaihtamalla isäntää”, eli tulemalla uskoon.

Ahorintaa, Niemeä ja kolmatta uutisissa usein lainattua asiantuntijaa, evankelista Riku Rinnettä, yhdistää herätyskristillinen tausta. Herätyskristillisen maailmankuvan mukaan maailma jakautuu jyrkästi kahtia pelastettuihin (uudelleen syntyminen Jeesuksessa) sekä kadotettuihin (Shibley 1998; Olson 2000; Bebbington 2000). Läheinen yhteys amerikkalaiseen herätyskristillisyyteen on tutustuttanut nämä asiantuntijat kristilliseen kirjallisuuteen, joka Yhdysvalloissa tehtyjen tutkimusten mukaan (esim. Victor 1993) on ollut keskeisenä luomassa käsitystä saatanaa palvovista nuorisojengeistä. Yhdysvaltalainen julistuskirjallisuus on epäilemättä herkistänyt suomalaiset asiantuntijat ”tunnistamaan” saatananpalvontaa myös kotimaassa.

Akateeminen tutkimus saatananpalvelonnasta sai odottaa vuoteen 1999, jolloin opetusministeriön Nuorisotutkimusverkostolta tilaama muistio (Kuure 1999) aiheesta ilmestyi. Selvityksen teki tutkija Tapio Kuure Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitokselta. Suppeudestaan ja puutteistaan huolimatta selvitys oli ensimmäinen akateeminen katsaus aiheeseen. Muistio ei kuitenkaan saanut suurta huomiota julkisuudessa ja tapa, jolla siitä uutisoitiin, lainasi selvityksen akateemista kieltä sellaisenaan. Täten tutkimuksen tulokset ovat vaikeasti ymmärrettävissä verrattuna aiempiin varoittaviin asiantuntijankemyksiin:

Kuure nimittää nuorisosatanismia pahuuden työstämisprojektiksi. Satanismin lähtökohtana on ihmisen pahuus. Tämä on retorinen keino, jolla vastuu omasta toiminnasta siirretään tuonpuoleiselle eli ’saatanalle’. (”Tutkimus: Nuorisosatanismi on keskiluokkainen ilmiö”, HS 31.8.1999.)

Asiantuntijoiden näkemykset saatananpalvonnasta voidaan siis karkeasti jakaa herätyskristilliseen ja yhteiskuntatieteelliseen tulkintaan. Herätyskristillisen tulkinnan taustalla on käsitys persoonallisesta pahasta, joka vaikuttaa maailmassa sekä kahden maailman, hyvän ja pahan, konkreettisesta taistelusta (Arnold 1997, 4–12). Vaikka uskonnollisuus ei näkyisi suoranaisesti uutisten yhteydessä, voi tämän näkökulman sanoa olevan kaikkien kristillisestä viitekehystä lähtevien asiantuntijoiden taustalla (ks. Rikkinen 2000). Uskonnollinen tulkinta ei kuitenkaan ole välttämättä yhteydessä asiantuntijoiden asemaan tai tittleihin, kuten Harri Heinon tapaus osoittaa. Heino pyrki lähestymään ilmiötä yhteiskunnallisista ja yhteiskuntatieteellisistä lähtökohdista huolimatta asemastaan kirkon työntekijänä.

Yhteiskuntatieteelliseksi luonnehdittavat tulkinnat ovat jääneet uhkakuvia maalailevien näkemysten varjoon. Akateeminen kieli vaikuttaa taipuvan huonosti lyhyitä ja ytimekkäitä lausuntoja kaipaaville toimittajille. Oleellista hautausmaavandalismin tapauksessa on kuitenkin se, että kriittisestä asenteesta huolimatta julkisuudessa esiintyneiden akateemisten asiantuntijoiden näkemykset ovat käsitelleet kysymystä ”mitä saatananpalvonta on?”. Kuten aiemmin mainitsin, tämä rakentaa kriittisistä puheenvuoroista huolimatta edelleen kuvaa esimerkiksi hautausmaavandalismin ja saatananpalvonnan yhteydestä. Saatananpalvonta-uutisoinnin viimeisimmässä vaiheessa 2000-luvun alkuvuosina tällaisen näkemyksen kyseenalaistava kriittinen näkökulma on kuitenkin saanut yhä enemmän tilaa, eikä hautausmaavandalismi tai raskaan rock-musiikin kuuntelu enää välttämättä tule yhdistetyksi suoraan saatananpalvontaan.

”NUORTEN SAATANANPALVONTA” NUORTEN OMIN SANOIN

Saatananpalvonnan määrittelyssä itse tekijöiden hiljaisuus julkisuuden ryöpytyksessä pistää välittömästi silmään. Nuoruus, alkoholi ja saatananpalvonta korostuvat erityisesti hautausmailla tapahtuneen riehunnan selityksissä, mutta määrittelijöinä toimivat kuitenkin edellä mainitut tahot, joilla kaikissa tapauksissa on vain toisen käden tietoa tapahtumista. Silloinkin kun tekijöiden ääni kuuluu, se on poliisin kuulusteluprosessin kautta suodattunutta. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa tekijän kuulusteluissa antamat lausunnot toimivat vahvistuksena saatananpalvontaepäilyille: ”Poliisin mukaan yksi nuorista on harrastanut saatananpalvontaa ja hankkinut alasta tietoa muun muassa kirjojen ja internetin kautta” (”Kauhajoen hautausmaan riehujat vapautettiin”, HS 30.7.1999). Yhteys hautausmaavandalismin ja saatananpalvontaan kohdistuvan kiinnostuksen välillä kertoo hyvin vähän rikosten motiiveista. Lehtitekstissä yhteys rakentuu kuitenkin tällä tavoin.

Askel lähemmäksi nuorten ääntä motivaation ja eetoksen selvittämisessä päästään varhaisessa *Helsingin Sanomien* jutussa:

Saatananpalvonnasta kertonut televisio-ohjelma antoi virikkeitä kahdelle simolaisnuorukaiselle, jotka kaatoivat viime viikonloppuna yli sata sankarivainajien hautalaattaa. 17- ja 18-vuotiaat nuorukaiset ovat tunnustaneet tihutyöt, jotka kohdistuivat myös Simon vanhaan kirkkoon, seurakuntakeskukseen ja yläasteen kouluun. Virikkeitä tekoihinsa pojat sanoivat saaneensa vastikään tele-

visiossa esitetystä saatananpalvontaan liittyvästä ohjelmasta, jossa kerrottiin kirkkojen polttamisista Norjassa. ("Saatananpalvonta innosti kaatamaan sankarihautoja Simossa", HS 15.9.1993.)

Artikkelia analysoitaessa huomio kiinnittyy jännitteeseen otsikon ja itse uutistekstin välillä. Otsikko mahdollistaa saatananpalvonnan ymmärtämisen teon motiivina, kun taas nuorten oma ääni osoittaa selvästi motiiviksi saatananpalvonnasta *kertovan* dokumentin. Vaikka nuorten ääni on suodattanut poliisin näkemysten läpi, se osoittaa itse motiiviin, eikä jutussa tyydytä vain toteamaan, että tekijät olivat saatananpalvojia. Edelleen yhteys on olemassa, mutta se ei ole niin vahva kuin muissa edellä mainittujen kaltaisissa tapauksissa.

Rikosten tekijöiden oma ääni on harvemmin esillä median rikosuutisoinnissa, lukuun ottamatta julkisuuden henkilöiden (esimerkiksi poliitikkojen) ja paljon julkisuutta saaneiden yksittäisten tapahtumien uutisointia. (Chermak 1998). Varsinaisesti nuorten tai rikoksentekijöiden ääni on ollut saatananpalvontaan liittyvässä uutisoinnissa esillä hyvin harvoin. *Iltalehti* julkaisi 28.2.2000 Kauhajoen hautausmaalla kesällä 1999 riehuneiden nuorten haastattelun otsikolla "Kiinnijääminen oli iso helpotus". Julkisuuteen tulneiden nuorten haastattelussa hautausmaavandalismin ja saatananpalvonnan yhteys esitetään seuraavasti:

Hautausmaan tuhotyötä yritettiin väkisin liittää saatananpalvontaan ja mustiin rituaaleihin. Nuoret olivat tosin poliisikuulusteluissa myöntäneet olleensa kiinnostuneita saatananpalvonnasta. Kyse oli heidän mukaansa kuitenkin lähinnä uteliaisuudesta kaikkea yliluonnollista kohtaan. Kumpikin korostaa, ettei heillä tai viime kesän tapahtumilla ollut yhteyttä mihinkään saatananpalvontaan liittyvään. Riehumisen taustalla saattoi olla alitajuisen pahan olon purkamista, varmemmin kuitenkin humalaisten nuorten järjetöntä sekoilua. ("Kiinnijääminen oli iso helpotus", IL 28.2.2000.)

Viimeinen lause jättää tulkinvaraiseksi sen, onko kyseessä nuorten oma arvio tekojensa motiivista vai toimittajan näkemys. Joka tapauksessa jo ingressissä nuoret toteavat suorassa lainauksessa, että "se oli hetken päänäpistö, jolla ei ollut mitään tekemistä saatananpalvonnan kanssa". Vielä selvemmin samojen nuorten ääni kuuluu pari päivää myöhemässä *Aamulehden* haastattelussa:

Tukevassa keskioluthumalassa hautakiviä kaadelleet kauhajokelaiset nuoret tiedostavat hyvin, ettei tehtyä saa tekemättömäksi, mutta sisäinen pakko vaatii heitä selittämään. – Ihmiset puhuvat kylällä tapauksesta sellaista, mitä he eivät tiedä. Sen vuoksi haluamme kertoa, kuinka kaikki kävi, ja ettei minulla ja poikaystävälläni Janilla ole mitään tekemistä saatananpalvonnan kanssa, 17-vuotias Elina kommentoi. ("Nuorten teki mieli ilmoittautua poliisille", AL 1.3.2000.)

Yhden tapauksen tekijöiden lausunnot eivät luonnollisestikaan tyhjennä kymmenien muiden hautarauhan rikkojien motiiveja. On kuitenkin huomion arvoista, että nuorten oma ääni viestittää hyvinkin erilaista sanomaa kuin 1990-

luvun hegemoninen saatananpalvontaetosta korostava diskurssi – näin jo silloin, kun nuorten ääni kuului julkisuudessa ensimmäistä kertaa.

SAATANAN TUNTIJAT, RIKOSUUTISET SEKÄ USKONNON JA JOURNALISMIN SUHDE SUOMESSA

Viimeistään vuoteen 1999 mennessä saatananpalvonnasta oli rakentunut hegemoninen kuva, jota uutismedia toisti raporteissaan. Hautausmaavandalismi ja Hyvinkään järkyttävä murha iskostuivat median välityksellä suomalaiseen tajuntaan esimerkkinä etenkin nuorisoa vaanivasta saatananpalvonnan ”kultista”. Ratkaiseva rooli tämän kuvan syntyemisessä oli herätyskristillisistä piireistä nousseilla asiantuntijoilla, jotka yhdistivät nuorten ongelmakäyttäytymisen saatananpalvontaan. Kansainvälisesti tehokkaasti verkottuneet herätyskristilliset olivat hyvissä ajoin tietoisia Yhdysvalloissa 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa tapetilla olleesta saatananpalvontailmiöstä (Richardson ym. 1991). Kun samantyyppistä toimintaa alkoi esiintyä myös Suomessa, oli aiheen asiantuntijoiksi valikoituneilla ikään kuin jo valmis käsikirjoitus mitä seurata. Sen mukaan saatananpalvonta oli rantautunut myös Suomeen. Pitkälti tämän näkemyksen seurauksena hautausmaavandalismi ja Hyvinkään paloittelumurha alettiin mediassa yhdistää saatananpalvontaan jo ilmiön varhaisessa vaiheessa.

Jos kysymyksen asiantuntijoiden ja uutisdiskurssin suhteesta kääntää toisinpäin, voidaan kysyä mistä syystä juuri herätyskristilliset piirit valikoituivat ensisijaisiksi saatananpalvonnan asiantuntijoiksi. Riittävä vastaus tähän kysymykseen löytyy luonnollisestikin ainoastaan journalistisen käytännön kenttää tutkimalla. Uutisten diskurssit eivät sinänsä anna kuin vihjeitä siitä miten asiantuntijaratkaisuihin on päädytty. Diskurssien muoto ja laatu voivat kuitenkin vaikuttaa vahvasti asiantuntijoiden valintaprosessiin. Kriittisestä diskurssianalyysistä tuttua hegemonia-ajatusta seuraten: kun tietty diskurssi vakiintuu ensisijaiseksi tavaksi hahmottaa maailmaa, tulee toimittajille helpommaksi valikoida asiantuntijoiksi ihmisiä, jotka vahvistavat tätä hegemonista diskurssia.

Toimittajien vaikutusta asiantuntijoiden valintaan voi analysoida uutisten perusteella pitää yhtä paljon hegemonisten saatananpalvontadiskurssien oireena kuin niiden syynä. Kun esimerkiksi hautausmaavandalismi tulee toimittajan asiantuntijavalinnan seurauksena yhdistetyksi saatananpalvontaan, voidaan puhua niin kutsustusta rikosaalto-efektistä. Alun perin vuonna 1978 ilmestyneessä artikkelissaan Mark Fishman tarkastelee rikosaallon käsitettä nimenomaan median aikaansaamana ilmiönä. Hän kuvaa rikosaallon käsitettä seuraavasti:

Puhuessamme rikosaallosta puhumme yhteisöllisessä tietoisuudessa muodostuneesta käsityksestä rikollisuudesta; julkiseen tietoisuuteen tuodusta rikollisuudesta. Se on jotakin, jota voi kommentoida lähikaupan kulmalla, josta valittaa paikallisyhteisön tapaamisessa ja jonka voi tuomita pormestarin lehdistötiedotteessa. Rikosaalto ei ryöstä ketään, mutta ryöstetyksi joutumista voi pelätä. Ja kaduille voidaan laittaa enemmän poliiseja ja säätää uusia lakeja pelon perusteella. Rikosaallot voivat olla ”mielen asioita”, mutta niillä on todellisia seurauksia. (Fishman 1998, 53. Suom. TH)

Suomessa vuodesta 1997 eteenpäin saatananpalvontauutisoinnissa käytetyt lähteet vakiintuivat ja samalla rajoittuvat muutamiiin jo mainittuihin herätyskristillisiin asiantuntijoihin. Samaan aikaan näiden asiantuntijoiden toistamat saatananpalvonnan kontekstualisoinnit saavuttivat hegemonisen aseman tiedotusvälineissä. Näin tietty toiminta, kuten hautausmaavandalismi, niputettiin yhä useammin saatananpalvonta-nimikkeen alle. Kun selitys sai tarpeeksi jaloa sijaa tiedotusvälineissä, vastaavat rikokset assosioitiin vastaavaan selitykseen yhä herkemmin ja hautausmaavandalismista ja saatananpalvonnasta muodostui rikosaalto. (Emt., 68–69; Goode & Ben-Yehuda 1994, 25.) Herätyskristillisten asiantuntijoiden panos tässä prosessissa oli antaa hautausmaavandalismille yhteen nimekkeeseen tyypistetty selitys, jonka jälkeen muilla itse tapahtumaa kommentoivilla asiantuntijoilla oli vain sivurooli. Herätyskristillisten asiantuntijoiden mukaan teko kertoi saatananpalvontaan liittyvästä motivaatiosta, mikä häivytti tapauskohtaiset seikat taka-alalle ja samalla vahvisti herätyskristillisten asiantuntijoiden statusta. Tällä tavoin saatananpalvontadiskurssien hegemonisoitumisprosessi heijastui uutisten tuotantoprosessiin luomalla hegemonisia asiantuntijapositioita. Vuorovaikutuksen kehä oli syntynyt.

Rikosuutisoinnin genren vaatimuksilla on myös ollut merkittäviä seurauksia asiantuntijuuden rakentumiselle saatananpalvontauutisoinnissa. Keskittymällä tapahtumiin ja poliisin näkökulmaan rikosuutisointi yksilöi rikollisuuden ja usein irrottaa sen laajemmista yhteiskunnallisista suhteista (Sacco 1998, 47). Saatananpalvonta ei ole poikkeus: vaikka tutkimukseni osoittaa, että poliisi ei ollut pääroolissa nimeämässä saatananpalvontaa, laajempien yhteiskunnallisten yhteyksien tarkastelu ilmiön uutisoinnissa on saanut tehdä tilaa suppeammille selityksille. Kun toimittajat hautausmaavandalismin ja Hyvinkään tapauksissa etsivät vastauksia miksi -kysymykseen, he saivat ytimekkään vastauksen herätyskristillisiltä, joskus tutkijan nimikettä käyttäviltä asiantuntijoilta, jotka vahvistivat, että kyseessä on saatananpalvonta. Tämä saikin useissa tapauksissa riittää. Yhden nimikkeen alle niputettuna nuorten ongelmakäyttäytyminen tuli selitettyä useimmiten ilman pohdintaa siitä, miksi saatananpalvojiksi leimatut nuoret mahdollisesti ylipäättään hakivat kyseistä identifikaatiota.⁴

Rikoksista raportointiin liittyvät erityispiirteet ovat kuitenkin vain yksi osa saatananpalvontauutisointiä. Yhtä keskeisellä sijalla on kysymys uskonnon roolista suomalaisessa uutistuotannossa. Suomalaisessakin uutishuone-kulttuurissa tunnetaan esimerkiksi politiikkaan, talouteen ja kulttuuriin erikoistuneet toimittajat, sen sijaan amerikkalaistyyppisiä uskontoon erikoistuneita toimittajia ei meillä toistaiseksi ole (ks. Silk 1998; Hoover 1998; Buddenbaum & Mason 2000; McCloud 2004). Toki joissakin toimituksissa uskontoon liittyvät asiat saattavat käytännössä langeta aina tietylle toimittajalle, mutta kristillisiä julkaisuja lukuun ottamatta uutistoimituksista saa edelleen hakea yksinomaan uskontoon erikoistunutta toimittajaa.

Ehkä tästä johtuu, etteivät toimittajat ja uutisten tuotannon kulttuuri laajemmassa mielessä ole pysyneet mukana uskonnon aseman muutoksessa Suomessa. Pitkään suomalainen uskonto oli yhtä kuin keskiverto kirkkokristillisuus, joka näkyi uutisissa lähinnä pyhien aikaan. Kirkko yhteiskunnallista valtaa käyttävänä instituutiona on ollut myös yksi uutisoinnin näkökulma, mutta sellaisena sen käsittely ei ole vaatinut suurtakaan uskonnon erikoistunemusta (ks. Teräsvirta 2002.) Islamin näkyvyyden lisääntyminen sekä uusien uskonnollisten liikkeiden ja vaihtoehtoisen hengellisyuden kasvu ovat muuttaneet uskon-

nollista kenttää niin paljon viimeisen viidentoista vuoden aikana, ettei uskonnon samastaminen kirkkoon enää vastaa sosiaalista todellisuutta.

Uskonnon tyypistyminen yhtäältä kalendaaririittien suoritukseksi ja toisaalta kirkko-instituutioksi on vaikuttanut siihen, että saatananpalvontaa käsittelevien uutisten tuotanto on ollut ainakin kahdella tapaa ongelmallista. Ensinnäkin oireellisena voi pitää sitä, että kun saatananpalvonta alettiin ymmärtää uskonnollisesti motivoituneena toimintana, tietoa haettiin ensialkuun kirkon piiristä. Harri Heino toki esiintyi ensisijaisesti tutkijana, mutta myös seurakuntapapit saivat puheenvuoron uutisissa. Karkeasti esittäen logiikka oli: kun kyseessä on uskonto, kysy uskovalta. Tämän seikan mahdollinen vaikutus uutisten sisältöön ja näkökulmaan ei noussut saatananpalvontauutisoinnissa esille ennen 2000-luvun alkua. On tietenkin selvää, ettei pappeus tai kirkon palkkalistoilla oleminen sinänsä kerro kenenkään näkemyksistä mitään. Tässä yhteydessä kysymys on ennemminkin toimittajien yksipuolisista lähtökohtaoletuksista, jotka ovat seurausta uskonnon heikosta tuntemuksesta.

Edellä sanottua voi pitää uskontouutisoinnin ulkoisena kritiikkinä (eli asiantuntijuus rakentuu yksinomaan näennäisen aiheytäläisyyden perusteella). Toinen kriittinen näkökulma kohdistuu siihen, kuinka toimittajien uskonnon tuntemus vaikuttaa asiantuntijoiksi valikoituneiden diskurssien sisällön arviointiin. Saatananpalvonnan asiantuntijoiksi valikoituneet herätyskristityt, kuten Keijo Ahorinta, eivät varsinkaan valtaviiran medialle puhuessaan korostaneet (tai edes maininneet) uskonnollista taustaansa. Diskurssien uskonnollisuus on siis tässä tapauksessa riippumatonta esittäjän ulkoisesta asemoinnista. Toki on muistettava, että nyt juttuihin valikoituneiden asiantuntijoiden diskurssit tarjosivat ytimekästä ja helposti sulatettavaa informaatiota, johon kahdeksan sekunnin ääninäytteeksi tai kahden rivin lainaukseksi huonosti tiivistyvä akateeminen kieli ei pysty. Näin jälkikäteen tarkasteltuna oleellisena voi kuitenkin pitää juuri toimittajien kykyä arvioida lähteitään ja rakentaa tasapainoista uutisointia – erityisesti kykyä arvioida sitä minkälaista kuvaa tietyn (uskonnollisen) näkökulman edustaja todennäköisesti tarjoaa.

Toimittajien roolin näkökulmasta suomalaisen uutismedian saatananpalvontakuvan voi katsoa siis syntyneen rikosuutisoinnin genrepainneiden ja uskonnotuntemuksen puutteen ristivedossa. Toimittajien omien rajoitusten ja näkökulmien lisäksi myös laajempaan toimituskulttuuriin liittyvät seikat ovat olleet ohjaamassa saatananpalvontauutisoinnin suuntaa. Toimitusten valintoihin on vaikuttanut ainakin kaksi konsensusta (Hoover 1998, 59–60). Ensinnäkin konsensuksen tavoittelu voi vaikuttaa siihen, että rikosaallon tyyppistä prosessia halutaan pitää yllä, koska se saavuttaa median kuluttajat joko oletettujen arvojen tasolla tai ainakin viihteenä, kuten iltapäivälehdissä. Toiseksi ja ehkä tärkeämpänä, vaikka normaalisti uskonnon paikkaa uutisoinnissa kuvaisikin marginaalisuus, kriisitilanteessa asetelma näyttää muuttuvan. Vaikka ei olisi-kaan aivan selvää, mitä me olemme uskonnollisessa mielessä, on useimmiten helppo osoittaa se, mitä me emme ole (Erikson 1966, 64). Saatananpalvonta, sen jälkeen kun se yleisesti rakennettiin uskonnollisesti motivoituneen ryhmän toimintana, on hyvä esimerkki tästä. Vaikka emme ikinä kävisi kirkossa emmekä hautausmaalla, tiedämme, että hautausmaa on pyhä ja koskematon paikka. Tällaisissa tapauksissa uutistoimitukset vastasivat eräänlaisen kriisi-uskonnollisuuden synnyttämiin konsensuksen tunnelmiin (Hjelm 2005, 227). Tässä ilmapiiressä on helppo ymmärtää, miksi herätyskristilliset kommen-

taattorit saavuttivat keskeisen roolin saatananpalvonnan asiantuntijoina. Saatananpalvonta oli kriisiuskonnollisuuden helppo maalitaulu – ainakin siihen asti kunnes uutismedia 2000-luvun alussa kääntyi itseensä ja median oma rooli saatananpalvontailmiön synnyssä nostettiin tapetille. Vaikka kausaalisuhdetta asioiden välillä on mahdotonta osoittaa, on kuitenkin kuvaavaa, että saatananpalvontauutisoinnin vähennyttyä myös hautausmailla tapahtuneiden ilkeiden tekojen määrä laski huomattavasti. Jos uutiset ja niihin valikoituneet asiantuntijat olivat yhtäältä avainasemassa saatananpalvontaan liittyvän rikosaaltoefektin laukaisemisessa, näyttää median muuttunut näkökulma toisaalta vaikuttaneen myös ilmiön laantumiseen.

Viitteet

- 1 Tässä tutkimuksessa kysymys saatananpalvonnan ja satanismin erottamisesta ei ole keskeinen. Koska en lähde analyysissäni mistään objektiivisesta olettamuksesta saatananpalvonnan tai satanismin luonteesta (vrt. Heino 1998), tärkeäksi muodostuu uutisoinnin tapa rakentaa erottelua, silloin kun sitä tehdään. Selkeyden ja yksinkertaisuuden vuoksi käytän sanaa *saatananpalvonta* kuvaamaan uutismedian käsittelemää ilmiökokonaisuutta. Näin ensinnäkin siksi, että huomattava enemmistö analysoiduista jutuista puhuu juuri saatananpalvonnasta. Osa puhuu satanismista, osassa tehdään selkeä ero näiden kahden välillä ja osassa molempia käytetään sisällöllisesti samassa merkityksessä. Ratkaisu liittyy oleellisesti teoreettiseen perspektiiviini, jossa tämänkaltaiset erottelut ovat tutkimuksen tuloksia, eivät lähtökohtia.
- 2 Artikkelini perustuu kirjassa *Saatananpalvonta, media ja suomalainen yhteiskunta* (Hjelm 2005) esittämiini tutkimustuloksiin. Tutkimuskysymykset ovat tässä yhteydessä kuitenkin muotoiltu kokonaan uudelleen ja aineistoa täydennetty nimenomaan kysymyksenasettelua silmällä pitäen.
- 3 Olen jakanut aineiston sen relevanssin mukaan neljään kategoriaan.
 - 1) Systemaattisesti kerätyt sanomalehtiartikkelit (*Aamulehti* [AL], *Etelä-Suomen Sanomat* [ES], *Helsingin Sanomat* [HS], *Iltalehti* [IL], *Karjalainen* [KL], *Kymen Sanomat* [KS], *Pohjolan Sanomat* [PS], *Satakunnan Kansan* [SK], *Savon Sanomat* [SS])
 - 2) Ei-systemaattisesti kerätyt sanomalehtiartikkelit
 - 3) Televisio- ja radio-ohjelmat
 - 4) Yksittäiset artikkelit viikko-, aikakaus-, ammatti-, harrastus- ja järjestölehdissä

Aineisto, jossa analysoitavana ovat kaikki kyseisen julkaisun saatananpalvontaan liittyvät jutut, on kerätty systemaattisesti vuosilta 1993–2001. Tämän lehtiaineiston kokoamisessa tavoitteena on ollut mahdollisimman laaja alueellinen kattavuus. Aineiston karttumiseen on kuitenkin vaikuttanut myös lehtien halukkuus avata arkistojaan tutkimukselle. Vaikka jokin merkittävä suomalainen sanomalehti saattaakin puuttua systemaattisesti tarkasteltujen lehtien listasta, aineistoa voi kylläntymisen periaatteen perusteella pitää kattavana. Muu aineisto on täydentänyt edellistä. Sähköisen aineiston systemaattinen tarkastelu on jätetty pois lähinnä tutkimusekonomisista syistä (ks. tarkemmin Hjelm 2005, 16–19). Käytännössä analyysi alkoi pääasiallisten teemojen erittelystä (ns. makroanalyysi, van Dijk 1988), jossa koko aineisto käytiin läpi useamman vuoden ajanjakson aikana. Teemoittelun perusteella yksityiskohtaisempaan diskurssianalyysiin (mikroanalyysi) valikoitui rajatumpi määrä juttuja (ks. Hjelm 2005, 61–63).

- 4 Suurin osa herätyskristillisten asiantuntijoiden saatananpalvontaa käsittelevistä kirjoista keskittyy kauhukuvien maalailuun ja etenkin saatananpalvonnasta irrottautumiseen uskoon tulemisen prosessissa (Hjelm 2005, 25–33). On kuitenkin huomattava, että etenkin Keijo Ahorinta pyrki omassa kirjassaan (1997) esittelemään myös yhteiskunnallisia syitä nuorten syrjäytymiselle ja saatananpalvontaan ”ajautumiselle”. Nämä arvot eivät kuitenkaan näytele ensisijaista roolia Ahorinnan uutisiin päätyneissä lausunnoissa.

Kirjallisuus

- Ahorinta, Keijo (1997) Saatananpalvonnan monet kasvot. Helsinki: LK-kirjat.
- Ahorinta, Keijo (2003) Vihan Evankeliumi. Mistä on kysymys? 3. Ajan ilmiöitä Raamatun valossa. Helsinki: Uusi tie.
- Arnold, Clinton (1997) *Spiritual Warfare*. London: Marshall Pickering.
- Bebbington, D.W. (2000) Evankelikalismi. Teoksessa McGrath, Alister E. (toim.) *Modernin teologian ensyklopedia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Blumer, Herbert (1971) Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems* 18:3, 298–306.
- Bruun, Mikko; Ilkka Koskimies & Ilkka Tervonen (1986) Uutisoppikirja. Helsinki: Tammi.
- Buddenbaum, Judith M. (1998) Reporting News about Religion: An Introduction to Journalists. Ames: Iowa State University Press.
- Buddenbaum, Judith M. & Debra L. Mason (toim.) (2000) *Readings on Religion as News*. Ames: Iowa State University Press.
- Chermak, Steven (1998) The Presentation of Drugs in the Media: The News Sources Involved in the Construction of Social Problems. Teoksessa Potter, Gary W. & Kappeler, Victor E. (toim.) *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.
- Erikson, Kai T. (1966) *Wayward Puritans*. New York: John Wiley & Sons.
- Fairclough, Norman (1989) *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Fishman, Mark (1998) Crime Waves as Ideology. Teoksessa Potter, Gary W. & Victor E. Kappeler (toim.) *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.
- Goode, Erich & Nachman Ben-Yehuda (1994) *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell Publishers.
- Heino, Harri (1998) *Mihin Suomi tänään usko*. Helsinki: WSOY.
- Hicks, Robert D. (1991) *In Pursuit of Satan: The Police and the Occult*. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- Hjelm, Titus (2005) *Saatananpalvonta, media ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hoover, Stewart (1998) *Religion in the News: Faith and Journalism in American Public Discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kalliokoski, Jyrki (1996) *Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen*. Teoksessa Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kuure, Tapio (1999) *Nuorisosatanismi ilmiönä Suomessa. Painamaton muistio Nuorisotutkimus-verkostolle 30.8.1999. Muistio löytyy Internetistä osoitteesta [http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/nuoriso-www/index.html]*
- Loseke, Donileen R. (1999) *Thinking about Social problems: An Introduction to Constructionist Perspectives*. New York: Aldine deGruyter.
- McCloud, Sean (2004) *Making the American Religious Fringe: Exotics, Subversives, & Journalists, 1955–1993*. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.
- Olson, Roger E. (2000) *Born Again Christians*. Teoksessa Roof, Wade Clark (ed.) *Contemporary American Religion*. New York: Macmillan Reference.
- Reunanen, Esa (2003) *Budjettijournalismi julkisena keskusteluna: Tekstianalyttisiä näkökulmia suomalaisen ja ruotsalaiseen budjettikirkoitteluun*. Tampere: Tampere University Press. [http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5817-6.pdf]
- Rikkinen, Minna (2000) *The Christian Frame of Reference in the Interpretation of Satanism*. Teoksessa Jeffrey Kaplan (toim.) *Beyond the Mainstream. The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia, and Russia*. Helsinki: SKS.
- Richardson, James T.; Joel Best & David G. Bromley (toim.) (1991) *The Satanism Scare*. New York: Aldine deGruyter.
- Sacco, Vincent F. (1998) *Media Constructions of Crime*. Teoksessa Potter, Gary W. & Victor E. Kappeler (toim.) *Constructing Crime: Perspectives on Making News and Social Problems*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.

- Schudson, Michael (2003) *The Sociology of News*. New York: W. W. Norton
- Shibley, Mark A. (1998) *Contemporary Evangelicals: Born-Again and World-Affirming*. Teoksessa Roof, Wade Clark (toim.): *Americans and Religions in the Twenty-First Century*. Philadelphia: The Annals of the American Academy of Political and Social Science.
- Silk, Mark (1998) *Unsecular Media: Making News of Religion in America*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Spector, Malcolm & John I. Kitsuse (2001 [1977]) *Constructing Social Problems*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Stevenson, Nick (1995) *Understanding Media Cultures*. London: Sage.
- Teräsvirta, Laura (2002) *Objektiivisiä uutisia vai merkitystä tuottavaa retoriikkaa? Suomen evankelis-luterilainen kirkko yhteiskunnallisena toimijana Helsingin Sanomien uutisissa*. Teoksessa Sakaranaho, Tuula & Heikki Pesonen (toim.) *Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Van Dijk, Teun A. (1988) *News as Discourse*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Victor, Jeffrey S. (1993) *Satanic Panic. The Creation of a Contemporary Legend*. Chicago: Open Court.